

УДК 620.9 (477.82) (092)

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.5.293>

*Вікторія Добровольська**

ПІДПРИЄМЦІ ТА МЕЦЕНАТИ ОДЕСИ: ПРОФЕСІЙНА, НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ Г.Е. ВЕЙНШТЕЙНА (1860–1929 РР.)

Анотація: Використовуючи біографічний метод, у статті досліджено одеський період життя й активної професійної, науково-організаційної, громадської діяльності інженера-технолога, відомого підприємця, одного з краєвих представників науково-технічної інтелігенції промислового Півдня України Григорія Еммануїловича Вейнштейна. Розкрито діяльність Г. Вейнштейна у складі Одеського відділення Імператорського Руського технічного товариства; систематизовано інформацію про його громадську діяльність та ініціативи; актуалізовано питання необхідності дослідження самоорганізаційних процесів у технічному середовищі промислових міст Північного Причорномор'я другої половини XIX – початку XX ст.

Ключові слова: Південь України, Г.Е. Вейнштейн, Одеса, підприємництво, борошномельне виробництво, Імператорське Руське технічне товариство

Постановка проблеми. Друга половина XIX ст. стала віхою важливих соціально-економічних змін. Модернізаційні процеси пореформеного періоду сприяли промислому розвитку Причорноморського регіону та формуванню його технічної інтелігенції. Її практична діяльність дозволяла забезпечувати собі досить високий матеріальний і соціальний статус, завдяки чому вона успішно реалізовувала свій інтелектуальний потенціал. Це, у свою чергу, сприяло бурхливому економічному та промислому зростанню Півдня України, що забезпечувалося науковими досягненнями та їх практичним застосуванням.

Одним із прикладів і результатом модернізаційних процесів на регіональному рівні є формування промислового потенціалу Одеси та її науково-технічної інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. Серед її яскравих представників варто назвати ім'я Григорія Еммануїловича Вейнштейна (1860–1929 рр.) – інженера-технолога, мануфактур-радика, члена Державної ради, відомого підприємця, представника династії борошномелів, власника торгового дому «Еммануїл Вейнштейн і Сини», члена Одеського відділення Імператорського Руського технічного товариства (ОВІРТТ), активного громадського діяча та мецената.

Біографічний метод у сучасних дослідженнях історії науки і техніки відкриває додаткові можливості для реконструкції минулого. Аналіз біографії Г.Е. Вейнштейна важливий для характеристики результатів реалізації творчого потенціалу представників тогочасної науково-технічної інтелігенції, значення їх діяльності для промислового розвитку України, вироблення нових технічних знань і становлення професійної освіти в окремо взятому регіоні.

* Добровольська Вікторія Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки Херсонської державної морської академії (Херсон, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5262-7425>; e-mail: viado@ukr.net

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ім'я та діяльність Г.Е. Вейнштейна не відноситься до незаслужено забутих. Завдячуючи головному бібліографу Науково-технічної бібліотеки Одеської Національної академії харчових технологій Н. Білявській¹, Л. Синяковій² та іншим співробітникам, у серії публікацій, присвячених особистості Г.Е. Вейнштейна, на основі архівних та опублікованих документів їх автори намагалися подати повні й максимально точні відомості про життя та діяльності відомого в Одесі підприємця, громадського діяча, мецената. Високу оцінку ролі Г. Вейнштейна у заснуванні Одеської школи борошномелів – першого і єдиного на той час в Російській імперії навчального закладу, що готував фахівців-техніків зернопереробного профілю – здійснено дослідниками історії Одеської державної академії харчових технологій³. Видання було присвячено сторічному ювілею з часу створення академії, основою якої й стала Одеська школа борошномелів. У своїй статті А. Василевич⁴ підкреслює внесок Г. Вейнштейна на шляху подальшого розширення матеріальної бази цієї школи та зміни її статусу на середнє млинно-технічне училище.

Однак наявна література потребує доповнення даних щодо громадської та науково-організаційної діяльності Г. Вейнштейна, особливо як члена ОВІРТТ та очільника його хімічного відділу.

Метою даної статті є дослідження та систематизація наявної інформації про діяльність одного з представників науково-технічної інтелігенції Одеси Г.Е. Вейнштейна в контексті самоорганізаційних процесів у технічному середовищі промислових міст Північного Причорномор'я другої половини XIX – початку XX ст., розкриття його діяльності у складі Одеського відділення ІРТТ й актуалізація питання дослідження внеску представників науково-технічної інтелігенції Одеси у промисловий розвиток Півдня України.

Виклад основного матеріалу. Григорій Еммануїлович Вейнштейн (рис. 1) народився 13 червня 1860 р. в Херсоні, у багатодітній єврейській родині. Його батьками були Емануїл Ісакович та Єлизавета Яківна (Бродська) Вейнштейни⁵. Дитячі роки Григорія Вейнштейна пройшли в Херсоні.

¹ *Белявская Н.* Основатель Одесской школы мукомолов // *Вечерняя Одесса*. 2011. № 27. 22 февраля. С. 2; *Белявская Н.* Вейнштейн Григорий Эммануилович // *Технолог*. 2013. № 3 (975). Квітень. С. 2; *Белявская Н.П.* Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время / *Н.П. Белявская, Л.П. Еремина, И.И. Зинченко*; Одес. нац. акад. пищевых технологий, Науч.-техн. б-ка; под ред. *И.И. Зинченко, Е.А. Каменевой*. Херсон: ФЛП Гринь Д.С., 2017. 268 с.; *Белявская Н.* Навсегда в истории академии. Первый директор Одесской школы мукомолов В.С. Кнаббе (1849-1914 гг.) // *Технолог*. 2007. № 8-9. С. 4; *Белявская Н.П.* Григорий Эммануилович Вейнштейн – основатель Одесской школы мукомолов // *Зернові продукти і комбікорми*. 2011. № 2 (42). С. 4-6; *Белявская Н.* Навсегда в истории города // *Вечерняя Одесса*. 2017. № 135 (10545). 5 декабря; *Белявская Н.* Григорий Эммануилович Вейнштейн – основатель Одесской школы мукомолов // *Технолог*. 2017. № 19. С. 2.

² *Синякова Л.Ф.* Первые паровые мельницы в Одессе // *История производства*. 2002. № 7. Июль. С. 58-60.

³ *Ангелов Г.В., Егоров Б.В., Жуковский Э.И. и др.* История Одесской Государственной академии пищевых технологий (1902-2002) / Под ред. *Захарова Н.Д.* Одесса: Астропринт, 2002. 208 с.

⁴ *Василевич А.В.* Середні професійно-технічні заклади Півдня України (1902-1917 рр.): історико-педагогічний аспект // *Педагогічний альманах*. 2016. Випуск 31. С. 272-278; *Василевич А.В.* Одеське млинно-технічне училище (1902-1920 рр.): історико-педагогічний аспект // *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірник наукових праць VI Міжнародної наукової конференції*, 28-29 квітня 2017 р. Херсон: ФОП Гринь Д.С., 2017. С. 60-66.

⁵ *Белявская Н.П.* Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время... С. 18.

Рис. 1. Г.Е. Вейнштейн

Початок його Одеського періоду життя припадає на 1871 р., коли юний Григорій вступив до Одеського комерційного училища, яке закінчив у 1877 р. Цей навчальний заклад було відкрито на кошти одеського купецтва у 1862 р. Спочатку училище мало чотирирічний термін навчання, а з 1869 р. було реорганізовано у шестикласний навчальний заклад. До нього приймалися учні з 4-річною гімназичною освітою⁶.

У цей час родина Григорія Вейнштейна міцно закріплюється в Одесі. Спочатку тут у 1867 р. в одному з промислових районів міста – на Пересипі, за адресою Московська вулиця № 20 фірмою батька «Е. Вейнштейн і Сини» було збудовано паровий млин за зразком угорських млинів високого помелу, з цілодобовим режимом роботи. Це було не просто підприємство, а ціле містечко. Сам млин являв собою семиповерхову будівлю, поруч з якою розташовувалися адміністративні та житлові приміщення, а також господарські споруди – нафтосховище, склади, стайні. Згодом постановою Одеської міської розпорядчої думи від 17 січня 1873 р. повідомлялося, що на підставі «Указу урядового Сенату Департаменту герольдії від 14 грудня 1872 р. за № 7885» одеський купець I-ї гільдії Бер Вейнштейн зведений у «Потомствене Почесне громадянство», яке поширювалося на його родину та сім'ю його брата Еммануїла (батька Григорія). Слідом за присвоєнням почесного громадянства братами Бером та Еммануїлом Вейнштейнами було отримано паспорти з правом на «вільне проживання у всіх місцях Російської імперії»⁷. Син Еммануїла – Григорій Вейнштейн 23 березня 1873 р. також отримав такий паспорт⁸.

Відразу після закінчення комерційного училища в Одесі, Григорій Вейнштейн вступає в один з найпрестижніших на той час вищих навчальних закладів імперської Росії – Петербурзького практичного технологічного інституту⁹. Після завершення навчання на його хімічному відділенні у 1882 р. Г. Вейнштейн повернувся до Одеси. На цей час він уже був власником частини сімейного бізнесу. Його старший брат – Михайло Вейнштейн (1851-1886) у 1872 р. закінчив навчання в Новоросійському університеті¹⁰, був кандидатом природничих наук, здійснював активну підприємницьку діяльність. У 1879 р. він отримав у власність нафтоперегінний завод¹¹. Григорій же ще з 1877 р. став власником «Борошномельні братів Вейнштейн» у Херсоні¹², в 1880 р. – батьківського парового млина в Одесі¹³.

⁶ Исторический очерк Одесского Коммерческого Училища. 1862-1887 гг. Одесса, 1912. С. 25.

⁷ Евреи Одессы и юга Украины: история в документах. Кн. 1: (конец XVIII – нач. XX вв.) / авт.-сост.: Л.Г. Белоусова, Т.Е. Волкова; Гос. архив Одес. обл.; Междунар. евр. общин. центр «Мигдаль». Одесса: Студия «Негоциант», 2002. С. 71-72.

⁸ Белявская Н.П. Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время... С. 35.

⁹ Технологический институт имени Ленинградского Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. В 2-х т. Т. 1. Ленинград: Изд-во Технол. Ин-та, 1928. С. 585.

¹⁰ Список студентов и посторонних слушателей Императорского Новороссийского Университета за 1871-72 академический год. Одесса, 1872. С. 28-29.

¹¹ Белявская Н.П. Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время... С. 18.

¹² Южно-Русский альманах. 1902. С. 195-196.

¹³ Плаксин С. Коммерческо-промышленная Одесса и ее представители в конце девятнадцатого столетия и история развития торговых фирм с приложением адресных сведений. Одесса: «Слав.» тип. Н. Хрисогелос, 1901. С. 75-76.

Після закінчення навчання у Петербурзькому університеті в 1882 р. та повернення до Одеси, молодий інженер-технолог Григорій Вейнштейн активно включається у професійну та громадську діяльність. Його професійна діяльність концентрується на розвитку власного борошномельного виробництва. У пореформений період в Російській імперії спостерігається стрімкий розвиток зернового та борошномельного підприємництва, яке зіткнулося з жорсткою конкуренцією на зовнішніх ринках.

Проблема збереження темпів виробництва та ціни вимагала від представників борошномельної промисловості невідкладних і скоординованих дій. Тому в 1888 р. в Москві було скликано Перший Всеросійський з'їзд борошномелів, де було підтримано ідею створення об'єднання виробників борошна. До складу новоствореного Союзу входили практично всі товарні борошномельні підприємства Російської імперії. На IV з'їзді Союзу борошномелів, що відбувся у грудні 1895 р., було обрано постійно діючий виконавчий орган – Раду з'їздів¹⁴. Починаючи з 1896 р. інженер-технолог Григорій Вейнштейн упродовж багатьох років обирався та постійно працював заступником голови цієї Ради і фактично зосереджував у своїх руках керівництво цією організацією¹⁵.

У 1909 р. на Першій Всеросійській борошномельній виставці, організованій Радою з'їздів, Г. Вейнштейн був головою експертної комісії. Через цю обставину, продукцію Торгового дому «Е. Вейнштейн і Сини» з етичних мотивів на цій виставці не було представлено. Однак, у «Висновках Першої Всеросійської борошномельної виставки» було відзначено представників борошномельного виробництва Чорноморського регіону, у тому числі й Торговий дім «Е. Вейнштейн і Сини», які працювали переважно на зовнішній ринок. Відмічалось, що їх продукція сміливо конкурувала на міжнародних ринках¹⁶.

Враховуючи цю високу оцінку діяльності борошномелів Півдня України й ту обставину, що 40% млинів Російської імперії було зосереджено в Україні, Товариством сільського господарства Півдня Росії було прийнято рішення про скликання з'їздів борошномелів Чорноморського регіону, безпосереднє керівництво якими увесь час їх діяльності здійснював Г. Вейнштейн¹⁷.

У березні 1916 р. на 60-й сесії Ради з'їздів борошномелів, Г. Вейнштейна одноголосно буде обрано головою цієї Ради. До функцій Ради з'їздів входили питання захисту інтересів власників борошномельного виробництва; належної організації виробництва та його технічного вдосконалення; організації виставок різних сортів борошна та сприяння його маркуванню згідно з вимогами зарубіжних ринків; підготовки технічних кадрів для борошномельного виробництва тощо¹⁸.

Підприємець Г. Вейнштейн постійно турбувався про вдосконалення технічної бази свого виробництва, що дозволило йому увійти до числа кращих млинарів світу з продукцією високої якості¹⁹. Зокрема, після великої пожежі восени 1898 р.,²⁰ млин Г. Вейнштейна було реконструйовано фірмою Лютера. Тепер підприємство працювало на

¹⁴ Мукомольное дело в России: настол. справ. кн. Одесса: Тип. «Порядок» С.К. Цессарского, 1909. Стб. 179-200.

¹⁵ *Белявская Н.П.* Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время... С. 49.

¹⁶ *Ibid.* С. 51.

¹⁷ Одесский листок. 1908. 18 июня.

¹⁸ Мукомольное дело в России... Стб. 179-200.

¹⁹ *Ibid.* С. 221-222.

²⁰ Одесский листок. 1898. 23 ноября. С. 2.

новій технологічній основі, залучивши 300 робітників. Загальне ж число працівників фірми «Е. Вейнштейн і Сини» складало 500 осіб. Її власником приділялася значна увага питанням охорони праці²¹, що забезпечувало суттєву щорічну економію коштів.

Підприємницький хист Григорія Еммануїловича, кількість та якість виробленої продукції забезпечували можливості розширення географії її збуту як у середині держави, так і за її межами. Найбільший збут продукції був у Російській імперії – Одесі, Петербурзі, Кавказі, Ризі, Москві, на Далекому Сході. Експорт борошна здійснювався до Єгипту, Туреччини, Англії, Франції, Італії, Німеччини та Греції²². Торговий дім «Е. Вейнштейн і Сини» мав контори не лише в Одесі, а й у Херсоні, де працювали млин і лісопильний завод, у Миколаєві, Санкт-Петербурзі, Константинополі, Тифлісі та Ризі. Також були агентства в Лондоні, Каїрі, Москві, Варшаві, Парижі й інших містах Європи²³.

Особливу увагу Г. Вейнштейн приділяв і питанням підготовки кадрів для борошномельної промисловості. Стрімкий технічний розвиток породив дефіцит професійно підготовлених фахівців, а стара бюрократизована державна машина не могла вчасно й ефективно реагувати на відповідні запити. У такому становищі опинилася й борошномельна промисловість, яка потребувала фахівців як вищої, так і середньої технічної ланки. Швидке та належним чином організоване розв'язання проблеми стало можливим завдяки діяльності громадських організацій і приватній ініціативі самих підприємців. Питання необхідності організації технічних шкіл, які б готували фахівців середнього технічного рівня для крупорушок, механіків і майстрів млинів було порушено на Першому Всеросійському з'їзді борошномелів у 1888 р. завдяки наполегливій позиції його делегата, авторитетного підприємця-борошномела з Одеси Г. Вейнштейна²⁴.

Позитивне ж розв'язання питання дефіциту кадрів борошномельного виробництва у Причорноморському регіоні стало можливим, коли Міністерство фінансів Російської імперії очолив С. Вітте. За його сприяння було розроблено навчальні програми та погоджено проєкт будівлі Одеської школи борошномелів. Це відбулося завдяки поєднанню кількох позитивних чинників. Г. Вейнштейн був членом Одеського відділення ІРТТ, мав особисте знайомство з почесним його членом С.Ю. Вітте²⁵. Міським головою Одеси на той час був В.М. Лігін, який упродовж 10 років до цього очолював ОВІРТТ. Отримання дозволу на створення школи від Міністра фінансів, виділення Одеською міською думою земельної ділянки для будівництва навчального закладу в центрі міста, де були сконцентровані великі млини Одеси, та вкладені особисті кошти Г. Вейнштейна у будівництво спеціального приміщення створили умови організації діяльності першої в Російській імперії Одеської школи борошномелів²⁶.

Відразу постало багато питань організаційного характеру – утримання та фінансування школи, розробки установчих документів, навчальних програм тощо. Активною була участь Г. Вейнштейна у розв'язанні цих питань. Зокрема, у березні 1901 р.

²¹ Южно-Русский альманах. 1902. С. 195-196.

²² Записки Одесского отделения Императорского русского технического общества. 1897. Вып. 1. С. 41.

²³ Сняжкова Л.Ф. Первые паровые мельницы в Одессе... С. 58.

²⁴ Белявская Н. Вейнштейн Григорий Эммануилович // Технолог. 2013. № 3 (975). Квітень. С. 2.

²⁵ Записки Одесского отделения Императорского Русского технического общества. 1897. Вып. 2-3. С. 42.

²⁶ Одесские новости. 1895. 3 октября. С. 2.

VI Всеросійським з'їздом борошномелів було прийнято зобов'язання субсидіювати Одеську школу борошномелів у розмірі 8 тис. руб. на рік²⁷. Першим її директором було призначено професора Харківського технологічного інституту В.С. Кнаббе²⁸, сформовано педагогічний персонал. Для належної організації діяльності школи професора В.С. Кнаббе було відряджено до Німеччини для ознайомлення з досвідом діяльності тамтешніх навчальних закладів борошномельного профілю. Міністерством фінансів було призначено опікунську раду школи, яку очолив мануфактур-радник, інженер-технолог Г.Е. Вейнштейн, його заступником став відомий одеський підприємець, власник Торгового дому «Брати Анатра» В.А. Анатра²⁹. Головними завданнями опікунської ради були пошук коштів для утримання школи, визначення розмірів плати за навчання та звільнення від сплати кращих учнів, формування навчальних планів, кадрові питання. Швидко та позитивно вирішення цих завдань дозволило Міністерству фінансів прийняти рішення про відкриття цієї школи в Одесі уже в 1902 р.³⁰

Рис. 2. Одеська школа борошномелів (р.з. 1902)

Одеська школа борошномелів (рис. 2) стала першим у Російській імперії навчальним закладом з підготовки фахівців для зернопереробної промисловості³¹. Це був навчальний заклад нижчого рівня, мав трирічний термін навчання. До школи приймали осіб не молодше 16 років, що закінчили повний курс ремісничих та міських училищ. Коштом

²⁷ Рейсих В.Г. Истекшее десятилетие Одесского мельнично-технического училища и его задачи в будущем. 1902-1912: докл. Совету по делам Съездов Мукомолов дир. Училища инженера-технолога В.Г. Рейсиха. Одесса: Тип. Е.И. Фесенко, 1912. С. 6-7.

²⁸ Белявская Н. Навсегда в истории академии. Первый директор Одесской школы мукомолов В.С. Кнаббе (1849-1914 гг.) // Технолог. 2007. № 8-9. С. 4.

²⁹ Адрес-календарь Одесского Градоначальства на 1905 г. / изд. «Ведомостей Одес. Градоначальства». Одесса, 1904. С. 365.

³⁰ Белявская Н.П. Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время... С. 55.

³¹ Открытие в Одессе первой в России школы мукомолов // Правительственный вестник. 1902. № 232. С. 2.

Г. Вейнштейна було сформовано фонди бібліотеки школи³².

Згодом постало питання про перетворення школи в навчальний заклад вищого рівня. Опікунська рада на чолі з Г. Вейнштейном клопоталася про створення на її базі Одеського борошномельно-технічного училища – середнього закладу з чотирирічним терміном навчанням. Це питання активно обговорювалося Одеською міською управою та Постійною комісією з технічної освіти ОВІРТТ. Однак, брак коштів у бюджеті Всеросійського з'їзду борошномелів не давав можливості реалізувати цей проєкт. У черговий раз витрати з організації цього навчального закладу взяв на себе підприсмець Г. Вейнштейн, що дало можливість у 1909 р. отримати дозвіл на реорганізацію Одеської школи борошномелів у Одеське борошномельне училище³³.

Крім теоретичних знань, училище давало й практичні знання та навички майбутнім фахівцям, залучало їх до дослідницької діяльності, використовуючи виробничу базу та лабораторії борошномельні Г. Вейнштейна. Так, група викладачів училища спільно з фахівцями борошномельні здійснювали наукові дослідження різних сортів пшениці, зерна, борошна та їх зв'язку з якістю продукції. Коштом мецената Г. Вейнштейна було придбано для училища додаткову ділянку землі та розширено його матеріальну базу³⁴.

Варто відмітити, що матеріальну допомогу цьому навчальному закладу надавали різні фірми. Це були і разові грошові асигнування, а також купівля навчального обладнання, експонатів тощо. Однак найбільшу цілеспрямовану і постійну матеріальну підтримку надавав власник фірми «Е. Вейнштейн і Сини». Навіть у післяреволюційний період частої зміни влади в Одесі він допомагав училищу. Для прикладу, якщо остання субсидія від Ради у справах з'їздів борошномелів була отримана у 1917 р. в розмірі 52 тис. руб. на 2 роки, то останні пожертви від Г. Вейнштейна і В. Анатри надійшли у 1919 р. в сумі 24 тис. руб.³⁵

На окрему й особливу увагу заслуговує активна діяльність Г. Вейнштейна в складі Одеського відділення ІРТТ. Місцева технічна інтелігенція давно була лідером у питаннях самоорганізації та проявах творчої ініціативи. Ще задовго до організації в Петербурзі Руського технічного товариства (1866 р.), у березні 1864 р. було створено Одеське товариство інженерів, техніків та архітекторів, яке у 1871 р. стало Одеським відділенням ІРТТ³⁶.

Після закінчення інституту й повернення до Одеси у 1882 р. Г. Вейнштейна було обрано дійсним членом Одеського відділення ІРТТ, де він активно займається організаційною та науково-технічною діяльністю у складі створеного ще у 1873 р. його хімічного відділу³⁷. У грудні 1889 р. разом з головою ОВІРТТ В.М. Лігіним та членами відділення М.С. Починським і О.П. Старковим Г. Вейнштейн взяв участь у роботі Першого

³² Рейсих В.Г. Истекшее десятилетие Одесского мельнично-технического училища... С. 7-8.

³³ Собрание Узаконений и Распоряжений Правительства, издаваемое при Правительствующем сенате. 1909. Отд. 1. № 95. Ст. 736.

³⁴ Белявская Н.П. Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время... С. 65.

³⁵ Белявская Н. Вейнштейн Григорий Эммануилович // Технолог. 2013. № 3 (975). Квітень. С. 2.

³⁶ Dobrovolska V. Odeski Oddział Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego: powstanie i początki działalności. *Przegląd Nauk Historycznych*. 2022. Tom 21. № 2. S. 72.

³⁷ Записки Одесского отделения Императорского Русского технического общества. 1891. Январь-Февраль. С. 3, 44.

з'їзду російських діячів з технічної та професійної освіти в Петербурзі³⁸. У 1889 р. його було обрано до складу комісії, очолюваної В.М. Лігніним, з вироблення проєкту створення Постійної комісії з технічної та професійної освіти ОВІРТТ.

Будучи членом ОВІРТТ, Г. Вейнштейн проявляє себе як організатор і науковець-дослідник: входить до складу редакційного комітету видання «Записки Одесского отделения Императорского Русского технического общества», виступає з науковими доповідями на засіданнях відділу та загальних зборах ОВІРТТ («Про горіння кам'яного вугілля»³⁹, «Про виставку, влаштовану на Першому Всеросійському з'їзді з технічної та професійної освіти»⁴⁰, «Про дискофор інженера де-Курваля»⁴¹, «Про аромати духів у зв'язку з їх хімічним складом і фізичними властивостями»⁴², «Про поїздку на виставку в Чикаго», «Про історичні нариси виникнення при Одеському відділенні хімічного відділу», «Про центральні станції для виробництва енергії та її розподілу в містах Америки»⁴³, «Про Другий Міжнародний конгрес з прикладної хімії в Парижі від 27 липня по 2 серпня 1896 р.»⁴⁴, «Некролог відомого хіміка Кекуля»⁴⁵, «Аналіз кальцій-гідриду», «Очищення ацетелену»⁴⁶, «Про сучасний стан питання про ацетеленове освітлення»⁴⁷, «Про міжнародний хіміко-технічний конгрес у Відні 1898 р.»⁴⁸, «Про апарат Марселя для запалювання газу»⁴⁹) тощо.

У 1890 р. відбулися перевибори голів відділів ОВІРТТ. Григорія Еммануїловича було обрано головою хімічного відділу, його заступником на довгі роки став Ю.П. Струнке, який до цього очолював відділ⁵⁰. У відповідь на запити промислових підприємств хімічний відділ під керівництвом Г. Вейнштейна активізує свою роботу. У листопаді 1893 р. було відкрито хімічну лабораторію, де проводили до сотні хімічних аналізів, надавалися кваліфіковані висновки. Голова та члени хімічного відділу активно популяризували результати

³⁸ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1889 год. Одесса, 1890. С. 10.

³⁹ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1888 год. Одесса, 1889. С. 5.

⁴⁰ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1890 год. Одесса, 1891. С. 2.

⁴¹ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1891 год. Одесса, 1892. С. 6.

⁴² Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1892 год. Одесса, 1893. С. 11.

⁴³ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1893 год. Одесса, 1894. С. 4-10.

⁴⁴ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1896 год. Одесса, 1897. С. 7.

⁴⁵ Ibid. С. 9.

⁴⁶ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1897 год. Одесса, 1898. С. 10.

⁴⁷ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1898 год. Одесса, 1899. С. 15.

⁴⁸ Ibid. С. 16.

⁴⁹ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1899 год. Одесса, 1900. С. 26.

⁵⁰ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1890 год. Одесса, 1891. С. 2.

практичної діяльності та наукових досліджень, виступали з доповідями, лекціями, брали участь у виставках і з'їздах⁵¹.

Григорій Вейнштейн активно підтримував ідею будівництва власного будинку для ОВІРТТ. На одному із його засідань у 1886 р. цю ідею вперше було висунуто архітектором М.К. Толвинським⁵². Г. Вейнштейна було обрано до складу новоствореної будівельної комісії, яку він потім у 1892 р. очолив разом з членом ОВІРТТ, одеським міським землеміром М.М. Дитеріхсом⁵³. Завданнями комісії було вирішення питань збору пожертв на будівництво, розв'язання різного роду господарських завдань, здійснення загального технічного нагляду тощо. Закладку фундаменту під майбутню будівлю було здійснено 6 травня 1892 р., а урочисте відкриття й освячення новобудови відбулося уже 29 листопада 1892 р.⁵⁴, який одесити відразу охрестили «Масонським домом» за типові декори в оздобленні.

Прискорений розвиток промислового виробництва, впровадження нових технологій вимагали від представників технічної інтелігенції, промисловців і підприємців займатися самоосвітою, обміном досвідом, бути в курсі всіх змін. Для розв'язання цих питань у 1895 р. при ОВІРТТ було створено Постійну екскурсійну комісію, до складу якої входив і Г. Вейнштейн. Ключовим завданням діяльності цієї комісії стала організація відряджень членів Одеського відділення на з'їзди діячів з технічної та професійної освіти, промислові з'їзди, виставки технічної продукції, на підприємства до найбільших промислових міст тощо⁵⁵. Сам Г. Вейнштейн також брав активну участь у таких заходах.

З ініціативи Г. Вейнштейна, за підтримки керівництва та членів ОВІРТТ у 1910 р. при хімічному відділі було створено першу в Російській імперії радіологічну лабораторію. Головним завданням цієї лабораторії було дослідження мінералів, джерел, ґрунтів, зокрема й одеських лиманів, а також перевірка радіоактивності окремих препаратів⁵⁶.

З моменту заснування і до 1917 р. включно радіологічна лабораторія займалася вивченням радіоактивності води, ропи та грязей лиманів, у тому числі одеських, досліджувала радіоактивність мінералів і гірських порід, що надсилалися з усіх кінців Російської імперії. Проводилися роботи з вивчення поширення радіоелементів у земній корі, атмосфері, водах озер, лиманів, морів, джерел. У грудні 1911 р. результати досліджень були представлені на Другому Менделєєвському з'їзді у Санкт-Петербурзі, присвяченому питанням загальної хімії та фізики, хімічної технології⁵⁷.

Діяльність Г.Е. Вейнштейна на чолі хімічного відділу ОВІРТТ та організація на його базі хімічної і радіологічної лабораторій, як і сама діяльність Одеського відділення ІРТТ відіграли вагомую роль у створенні ґрунтовної бази для здійснення науково-дослідної

⁵¹ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1893 год. Одесса, 1894. С. 10-11.

⁵² Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). Ф. 333. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 3-4.

⁵³ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1892 год. Одесса, 1893. С. 6.

⁵⁴ ДАОО. Ф. 333. Оп. 1. Спр. 187. Арк. 24.

⁵⁵ Отчет о деятельности Одесского отделения Императорского Русского технического общества за 1896 год. Одесса, 1897. С. 12-13.

⁵⁶ Записки Одесского отделения Императорского русского технического общества. 1911. № 1 (май). С. 24.

⁵⁷ *Белявская Н.П.* Григорий Вейнштейн. Личность. Город. Время... С. 87.

діяльності в промисловості, підготовці та сприянні професійному зростанню технічної інтелігенції.

Однак, більшовицький переворот 1917 р. та встановлення радянської влади в Україні у 1919 р. не лише змінили суспільно-політичний устрій, зламали економічні відносини, а й зруйнували життя значній частині науково-технічної інтелігенції. У 1919 р. завершився одеський період життя Г.Е. Вейнштейна. Як і більшість представників тогочасної науково-технічної інтелігенції, яка «не прислужилася» новій більшовицькій владі, він змушений був залишити все, чому присвятив усе своє свідоме життя, та емігрувати до Франції. У 1920 р. Одеське відділення ІРТТ, яке на той час діяло як Одеське технічне товариство, було ліквідовано. Створеними при ньому лабораторіями тепер розпоряджалися відповідні органи радянської влади. У 1922 р. борошномельне підприємство Г.Е. Вейнштейна було націоналізоване⁵⁸.

Активна життєва позиція Г.Е. Вейнштейна зробила його знаковою постаттю у середовищі науково-технічної інтелігенції Причорноморського регіону пореформеного періоду. Крім ефективної підприємницької діяльності в галузі розвитку борошномельної промисловості Півдня України, він однаково плідно працював у громадських товариствах борошномельно-круп'яної галузі, просував питання відкриття професійних навчальних закладів, сприяв організаційному становленню та діяльності понад 20 різних товариств, входив до їх керівного складу, очолював усю їх роботу чи окремі їх напрями діяльності. За використаними у цій статті джерелами та літературою у наведеній нижче таблиці автором систематизовано перелік наймасштабніших проєктів, активним учасником чи творчим організатором яких був сам Г.Е. Вейнштейн.

Таблиця 1. Професійна та громадська діяльність Г.Е. Вейнштейна (1880-1918 рр.)

Хронологія подій	Назва організації	Вид діяльності
1880-1922	Паровий млин фірми «Е. Вейнштейн і Сини»	Власник
1882-1922	Торговий дім «Е. Вейнштейн і Сини»	Власник
1882	Одеське відділення Імператорського Руського технічного товариства	Дійсний член
1888	«Записки Одесского отделения Императорского Русского технического общества»	Член редколегії
1888	I Всеросійський з'їзд борошномелів	Делегат
1896-1916	Рада Всеросійських з'їздів борошномелів	Заступник голови; Голова
1889-1890	Перший Всеросійський з'їзд діячів технічної і професійної освіти	Делегат від ОВІРТТ
1889	Одеський комітет торгівлі і мануфактур	Представник від купецтва
1889-1905	Одеська міська дума	Член міської думи

⁵⁸ Вся Одесса. 1924 /изд. Известий Одес. Губкома КП(б)У, Губисполкома и Губпрофсовета. Одесса, 1924. С. 289.

1889	Товариство випускників Одеського купецького училища	Член правління
1890	Херсонська земська сільськогосподарська та промислова виставка	Член експертної комісії
1890	Перший з'їзд борошномелів Південної Росії	Учасник з'їзду
1890-1917	З'їзди борошномелів Південної Росії	Постійний голова
1890-1920	Хімічний відділ ОВІРТТ	Керівник відділу
1893	Хімічна лабораторія Хімічного відділу ОВІРТТ	Ініціатор створення
1897-1901	Одеський комітет торгівлі і мануфактур	Член комітету
1909	Радіологічна лабораторія Хімічного відділу ОВІРТТ	Ініціатор створення
1890-1891	I з'їзд російських діячів технічної і професійної освіти в Петербурзі	Делегат від ОВІРТТ
1891-1919	Постійна комісія з технічної і професійної освіти ОВІРТТ	Секретар комісії
1891	Школа десятників будівельної справи ОВІРТТ	Член організаційної комісії
1892	Будівельна комісія зі зведення Будинку ОВІРТТ («Масонський дім»)	Голова комісії
1892-1919	Одеська школа борошномелів	Голова опікунської ради
1893	Всесвітня колумбійська виставка в Чикаго, США	Делегат від ОВІРТТ
1895	Постійна екскурсійна комісія ОВІРТТ	Член комісії
1896	Другий міжнародний конгрес з прикладної хімії в Парижі	Делегат від ОВІРТТ
1896	Одеська школа борошномелів	Збудував приміщення школи за власний кошт
1898	Міжнародний хіміко-технічний конгрес у Відні	Делегат від ОВІРТТ
1900	Всесвітня виставка в Парижі	Делегат від ОВІРТТ
1901	Одеська школа десятників будівельної справи	Профінансував будівництво приміщення школи
1906	Всесвітня виставка в Мілані	Делегат від ОВІРТТ
1906	Товариство для захисту інтересів та розвитку Одеської промисловості	Член Ради товариства
1907-1919 1909	Одеське борошномельно-технічне училище	Профінансував відкриття. Придбав додаткову земельну ділянку для розширення території училища

1916		Клопотався про реорганізацію училища в Хлібнопромисловий інститут
1909	Перша Всеросійська борошномельна виставка	Голова експертної комісії
1910	Одеське товариство фабрикантів і заводчиків	Член Ради товариства
1910	Одеське страхове товариство при Раді зі справ страхування робітників	Представник товариства
1910	Одеське товариство для нагляду за паровими котлами	Член правління
1910-1912	Одеський біржовий комітет	Член комітету
1911	Одеське відділення Російсько-Англійської торгової палати	Голова відділення
1913	Одеське відділення ІРТТ	Обрано почесним членом
1915	Одеське товариство поширення вищої освіти в Одесі	Член правління
1915	Одеський воєнно-промисловий комітет	Член президії комітету
1915	Державна Рада	Один із 4-х членів Верхньої палати Ради від торгівлі і промисловості Півдня
1918	Створення Одеського Політехнічного інституту	Член фінансово-господарської комісії

Висновки. Наявність репрезентативної джерельної бази та віддаленість у часі дає можливість об'єктивно оцінити професійну та громадську діяльність Г.Е. Вейнштейна, його внесок у промисловий розвиток міста Одеси, становлення низки навчальних закладів з підготовки технічних кадрів, організації науково-дослідницької та організаційної діяльності як члена Одеського відділення ІРТТ. Будучи професіоналом своєї справи, відповідальним і свідомим членом суспільства, він однаково плідно займався й активною громадською діяльністю, фінансував різного роду проекти, був одним із лідерів суспільної ініціативи, став прикладом самоорганізації науково-технічної інтелігенції в умовах пореформеного періоду та становлення промисловості Південної України.

Viktorii Dobrovolska

Entrepreneurs and Philanthropists of Odesa: Professional, Scientific, Technical and Public Activity by H.E. Veinshtein (1860-1929)

Abstract: The article examines the Odesa period of Hryhorii Emmanuilovych Veinshtein's life. It reveals his active professional, scientific, organizational and social

activities. He was an engineer-technologist, a famous entrepreneur, and one of the best representatives of the scientific and technical intelligentsia of the industrial South of Ukraine. This study became possible due to the use of the biographical method.

Particular attention is paid to the activities of H. Veinshtein as part of the Odesa branch of the Imperial Russian Technical Society (IRTS). Information about his social activity and initiatives is systematized. The importance of studying the processes of self-organization in the technical environment of industrial cities of the Northern Black Sea region in the second half of the 19th – early 20th centuries is emphasized.

It is concluded that the availability of a sufficient number of historical sources and consideration of the topic in chronological order allows us to objectively assess the professional and social activities of H. Veinshtein. He made a significant contribution to the industrial development of Odesa. He also contributed to the formation of educational institutions to train technical personnel and organize research activities as a member of the Odesa branch of the IRTS. H. Veinshtein was a professional in his field and a responsible and conscious member of society. He was actively involved in public activities, financed various projects, and was one of the leaders of public initiatives. His example reveals the self-organization of the scientific and technical intelligentsia after the reforms and the formation of industry in the South of Ukraine.

Keywords: South of Ukraine, H.E. Veinshtein, Odesa, entrepreneurship, flour mill production, Imperial Russian Technical Society